

PAŘÍŽSKÁ KOMUNA PO STU LETECH

Dragutin Pelikán

Sté výročí Pařížské komuny, vzpomenuté bezpočetnými oslavnými akcemi na celém světě, je i pro právní historii příležitostí k úvaze nad odkazem prvního státu diktatury proletariátu v dějinách.

V tomto článku je věnována pozornost zejména otázkám předpokladů vzniku Komuny, vztahu uvědomělosti a živelnosti v procesu jejího nastolení a existence, struktury orgánů, soudní politiky a problému charakteru moci Pařížské komuny.

* * *

Již v roce 1879 evidovala Pařížská národní knihovna přes tři tisíce knih o období Pařížské komuny, v dnešní době sotva může být sestavena alespoň poněkud kompletní bibliografie; i v rozměrech českých je to úkol, který nebyl nikým splněn.

Pro odborné účely historické je u nás nejpřístupnější pomůckou velmi obsáhlá bibliografie Keržencevova z roku 1940, doplněná redakcí druhého vydání jeho spisu až do roku 1959.¹ Keržencev, který znal výborně prameny a literaturu francouzskou i ruskou a který si dovedl získat přehled i o nejvýznamnějších dílech napsaných v jiných jazycích, podává poměrně podrobné charakteristiky prvotních materiálů a stanovisek jednotlivých autorů i jejich badatelského přínosu. Mezery v Keržencevově historiografii se týkají spíše literatury sovětské, kde mimo jiné pomíjí respektive bagatelizuje N.M.Lukina (N.Antonova), čelného sovětského historika dvacátých a třicátých let, který napsal a redigoval významné práce o Komuně.² (Jeho životní dílo bylo rehabilitováno vydáním vybraných spisů v letech 1960-1963.) Užitečnou historiografickou pomůckou je dále článek S.B.Kana "Problémy dějin Pařížské komuny v nejnovější literatuře",³ pocházející z roku 1946. Obě uvedené práce sovětských autorů jsou českému čtenáři plně dostupné a nemá smyslu znehodnocovat jejich obsah nějakým výtahem.

¹ P.M. Keržencev, Pařížská komuna, SNPL 1961, str.631-647.

² N. L u k i n, Pařížská komuna 1871 g., Moskva 1924 (2.vydání); Izbrannyje trudy I-III, Moskva 1960, 1962, 1963; redakce a úvodní stať sborníku Pařížská komuna, Moskva-Leningrad 1932; a j.

³ Pařížská komuna, sborník statí a materiálů, Rovnost 1951, str.94-108.

K devadesátému výročí Komuny vyšel v SSSR velký sborník historických studií, bohatě vybavený dokumentací. Jeho autory byli E.A.Želubovskaja, A.Z.Manfred, A.I.Molok a F.V.Potěmkin.⁴ Ze sovětských publikací v letošním jubilejním roce došly k nám zatím pouze články v odborných historických časopisech.⁵

Z buržoazních prací, které jsou k dispozici, je možno upozornit na velice důkladnou (i když tendenční) historiografii Klause Meschkata.⁶ Kromě literatury sovětské a starší literatury ruské zahrnuje i všechny důležitější tituly západní. Systematický přehled stanovisek reakčních historiků je obsažen ve stati J.I.Avdějeva a K.I.Batyra "Antikomunističtí falsifikátoři o Pařížské komuně".⁷

Z domácí produkce zaslouží dodnes pozornost dva dobové ohlasy Pařížské komuny. Jsou to jednak články Jakuba Arbese z roku 1871,⁸ projevující solidaritu nejlepší části mladočeské demokratické inteligence se sociální revolucí ve Francii a vyzvedávající významnou roli pařížského proletariátu. Zejména pak by neměly být zapomenuty články J.B.Pecky v Dělnických listech, v nichž autor ve zkušenosti Pařížské komuny hledá poučení pro dělnické hnutí. Roku 1873 tento dělnický publicista uveřejnil článek "K dějinám Komuny", kde poprvé v českém tisku najdeme ocenění Komuny jako vlády proletářů.⁹

V odborné české a slovenské literatuře - podle dosavadního stavu bibliografie - o Pařížské komuně žádná původní práce neexistuje. O Komuně psalo sice značné množství našich historiků, vesměs však pouze v souvislosti s jinými tématy nebo v příležitostných statích, využívajících dostupných materiálů zahraničních.

Mezi překlady dominuje klasická práce Marxova "Občanská válka ve Francii".¹⁰ K jejímu hlubšímu studiu je třeba použít i obou předběžných

⁴ Pařížská komuna 1871 g., AN SSSR, Institut istorii, I-II, Moskva 1961.

⁵ Voprosy istorii č.3/1971: M.A. Z a b o r o v , Opyt Pařížskoj komuny i borba kommunističeskich partij buržuaznych stran za demokratiju i socialism v sovremennych uslovijach.

Novaja i novějšaja istorija, č.1/1971: Novyje dokumenty ob meždunarodnoj solidarnosti s pařížskimi kommunarami; I.A. B a c h , Otnošenije Pařížskoj komuny k kresťjanstvu; V.J. M e v l e r , Vatikan i Pařížská komuna.

Voprosy istorii KPSS, č.3/1971: V.V. G o r b u n o v , Ispolzovanie V.I. Leninom opyta Pařížskoj komuny v razrabotke osnovnych voprosov strategii i taktiky partiji.

⁶ Klaus M e s c h k a t , Die Pariser Kommune von 1871 im Spiegel der sowjetischen Geschichtsschreibung, Freie Universität Berlin, 1965.

⁷ Sovětskoje gosudarstvo i pravo č.3/1971, str.94-102.

⁸ Jakub A r b e s , Z bojův o vykopenění lidské bídy, Praha 1892 (Komuna neboli Obec pařížská, Mladá fronta 1950).

⁹ Dokumenty k počátkům dělnického hnutí, Praha 1961, str.314-315.

R. W o h l g e m u t h o v á , Pařížská komuna a její ohlas v českém dělnickém hnutí, Marxismus a současnost č.2/1971, str.95-106. Dále viz faksimile materiálů z výstavy originálních archivních dokumentů "Pařížská komuna a její ohlas u nás r.1871", Státní ústřední archiv v Praze, 1971.

¹⁰ K. M a r x - B. E n g e l s , Vybrané spisy I, str.510 (resp.490) - 570.

variant, které kromě jiného podrobněji osvětlují Marxovo pojetí úlohy dělnické třídy při rozbíjení vykořisťovatelského státu.¹¹ Marx a Engels jedini ze současníků plně pochopili podstatu Pařížské komuny a její význam pro vývoj společnosti a státu zvláště. Marxistická historiografie induktivním bádáním v mnohém upřesnila poznatky klasika, který práci dopsal dva dny po pádu Komuny a který za tehdejších okolností oprávněně Komuně připisoval k dobru bezděčné tendence jako více či méně uvědomělé plány.¹² Marxovy práce - a spolu s nimi známé myšlenky o Komuně Engelsovy a Leninovy¹³ - zůstávají však trvale základem historiografie Pařížské komuny.

V roce 1932 vyšel český překlad obsáhlého sborníku "Pařížská komuna",¹⁴ vydaného roku 1931 německými komunisty.¹⁵ Kniha, opírající se o bohatě citované dokumenty a zprávy současníků, obsahuje chronologický výklad událostí a některé zobecňující stati (také o státním aparátu). Jedinečné jsou systematické tabulky s všestrannou charakteristikou všech členů Komuny a jiné faktografické přehledy. Z české strany je připojena politologicky orientovaná úvaha o poučení z Pařížské komuny od G. Breitenfelda (Bareše). V bibliografii Keržencevové tato zajímavá práce evidována není.

Nanejvýš poutavá je kniha účastníka Komuny Hippolyta Lissagaraye "Dějiny Pařížské komuny". Její hodnotu charakterizuje skutečnost, že byla záhy přeložena do mnoha jazyků, do angličtiny dcerou K. Marxe. Česky vyšla roku 1900,¹⁶ roku 1919¹⁷ a roku 1953.¹⁸ Dílo je vybaveno množstvím dokumentů - autor jako jediný spisovatel té doby měl v rukou protokoly Pařížské komuny a zčásti je využil pro druhé vydání své práce.¹⁹ České vydání z roku 1953 má zasvěcenou předmluvu Františka Červinky, podrobný poznámkový aparát, chronologický přehled a bibliografii prací, napsaných účastníky Pařížské komuny.

K osmdesátému jubileu vyšel ve sbírce Socialistická věda sborník "Pařížská komuna",²⁰ obsahující překlady některých Leninových statí, přehledný článek J. S. Hájka a dále ukázky z tvorby sovětských historiků

¹¹ Archív K. Marksa i B. Engelse, sv. III (VIII), IMEL, Moskva.

¹² K. M a r x - B. E n g e l s , Vybrané spisy (dopis Engelse Bernsteino-
vi), Svoboda 1952, str. 334.

¹³ Podrobný výčet prací klasiků o Komuně je obsažen ve většině citovaných prací. Viz také Spravočný tom k 4. vydání sočinění V. I. Lenina, Moskva 1955, str. 403-404

¹⁴ Pařížská komuna, nakl. Borecký, Praha 1932.

¹⁵ Parizer Kommune 1871. Berichte und Dokumente von Zeitgenossen, Berlin 1931.

¹⁶ Nakladatelství "Zář", Praha.

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ SNPL 1953.

¹⁹ Protokoly zasedáníj Parižskoj kommuny, Moskva 1959, díl I., str. 6.

²⁰ Pařížská komuna, Rovnost 1951.

na toto téma. Jsou zde také otištěny některé dokumenty a podrobný chronologický přehled událostí.

V roce 1961 byla v českém překladu publikována monografie P.M.Kerženceva (Lebeděva) "Pařížská komuna",²¹ dokončená v březnu 1940 a znovu v SSSR vydaná roku 1959 s doplňky a úpravami A.I.Moloka, který také korigoval nejvýraznější vlivy kultu osobnosti Stalina, které se i v tomto díle projeví. Přesto, že i po těchto úpravách Keržencevova práce obsahuje řadu prvků poplatných době jejího vzniku, je nepochybně jednou z největších marxistických prací o dějinách Pařížské komuny a dodnes neztratila svůj vědecký význam. Autor využil všech dnes už značně kompletních pramenů a veškeré důležité světové literatury. Poprvé bylo napsáno dílo tak všestranné a přitom řešící množství speciálních otázek odborně dosud nezpracovaných, jako např. úloha masových organizací proletariátu, řídicí funkce Ústředního výboru Národní gardy v povstání, sloučení orgánů státní moci s municipalitami, hodnocení mzdové politiky, rozbor vojenské politiky atd. Škoda, že nerozumný výprodej málo prodávaných knih před několika lety postihl i vědecké práce, které mají být bez ohledu na komerční efekt na pultech knihkupectví, mezi nimi i práci Keržencevovu. Přitom mnohé knihovny toto dílo ve svém fondu postrádají. Bylo by proto účelné uvažovat o vydání novém.

Českého překladu by si při nejbližší příležitosti zasloužily i protokoly zasedání Pařížské komuny. Zachránily se jen náhodou a několik desetiletí nebyly přístupné veřejnosti. Dne 24.května 1871 vynesl je jakýsi Gustav Mayer (transkribováno přes ruštinu) z hořící pařížské radnice a přes dvacet let je u sebe ukrýval. Roku 1894 byly dány do opatrování Pařížské historické knihovně. Teprve roku 1924 ve vědecké redakci radikálních francouzských historiků profesora Georga Bourgina a Gabriela Henriota vyšla první část protokolů. Až do roku 1945 trvalo, než mohl být vydán druhý díl.²² Do ruštiny byl přeložen první díl Bourginova vydání roku 1933,²³ druhý díl přeložen nebyl. Institut Marxe, Engelse a Lenina však obstaral fotokopie originálů těchto dokumentů a v samostatném kritickém vydání pod redakcí V.P.Volgina, A.I.Moloka a E.A.Želubovské vydal veškeré protokoly Rady komuny samostatně. První díl vyšel roku 1959, druhý roku 1960.²⁴

Speciální odborná literatura historickoprávní o Pařížské komuně je ve stínu monografií obecně historických nebo politologických, které příslušné otázky zpracovávají ve svém kontextu.

²¹ P.M. K e r ž e n c e v , Pařížská komuna, SNPL 1961.

²² Procès-verbaux de la Commune de 1871. Edition critique par Georges Bourgin et Gabriel Henriot, Paříž 1924 a 1945.

²³ Protokoly Parižskoj komuny, Partizdat, Moskva 1933.

²⁴ Protokoly zasedanij Parižskoj komuny, AN SSSR, Moskva 1959 a 1960.

Jako učební pomůcka je nejkvalitnější příslušná část Černilovského vysokoškolské učebnice obecných dějin státu a práva z roku 1970,²⁵ která přes svou stručnost podává právní dějiny Pařížské komuny se značnou plastičností, v níž nechybí kritické hodnocení nedostatků její politické a státní organizace. Ve skriptech právnické fakulty v Praze z roku 1963²⁶ byla přetištěna pasáž Černilovského knihy z roku 1947,²⁷ která však obsahuje závažná zjednodušení a nepřesnosti a daleko zaostává za úrovní zpracování ve vydání loňském.

Ze starších právnických studií o Komuně mohou vyvolat určitý zájem autoři dílčích prací A.T.Bažanov,²⁸ I.N.Bekker,²⁹ G.Michajlov,³⁰ I.P.Trajnin³¹ aj. Letos vyšel v časopisu "Sovětskoje gosudarstvo i pravo" větší článek A.F.Šebanova,³² podávající přehled a hodnocení historicko-právních otázek a reprodukuje podle protokolů některé zákonodárné akty Komuny. Podobný ráz má rozsahem menší práce G.Manova v časopisu "Sovětskaja justicija".³³

Mezi právnickou literaturu o Komuně se zařadil i právněfilosofický článek Eduarda Kučery "K některým teoretickým otázkám Pařížské komuny",³⁴ oceňující zejména obecnou platnost odkazu Komuny jako prvního státu diktatury proletariátu a zdůrazňující nutnost odlišení opakovatelných prvků této dějinné zkušenosti od rysů specificky historických. Je však třeba vyslovit politování, že autor ve své úvaze dostatečně nevyužil poznatků moderní marxistické historiografie.

Z jubilejních akcí zasluhují zvláštní pozornost tři konference, pořádané na jaře roku 1971 v Praze.

Konference Ústavu státu a práva ČSAV se po referátech J.Klaboucha,

²⁵ Z.M. Č e r n i l o v s k i j , Vseobščaja istorija gosudarstva i prava, Moskva 1970, str.314-321.

²⁶ Obecné dějiny státu a práva za kapitalismu do Velké říjnové socialistické revoluce, SPN 1963.

²⁷ Vseobščaja istorija gosudarstva i prava, pod redakcí Z.M.Černilovského, Moskva 1947.

²⁸ A.T. B a ž a n o v , Obščegraždanskije sudy Parižskoj kommuny, Sovětskoje gosudarstvo i pravo, č.3/1941, str.59-71; Suděbnyje organy Parižskoj kommuny, Učenyje zapiski Kazanskogo gosudarstvennogo universitěta, t.117, kn.7, 1957.

²⁹ I.N. B e k k e r , Gosudarstvennyj stroj Parižskoj kommuny 1871 g., Sovětskoje gosudarstvo i pravo, č.3/1941, str.45-58; Sud i process Parižskoj kommuny, Učenyje zapiski Charkovskogo juridičeskogo universitěta, vyp.2/1940.

³⁰ G. M i c h a j l o v , K izučeniju gosudarstvennoj organizacii Komuny 1871 g., Sovětskoje gosudarstvo i pravo, č.3/1941, str.32-44.

³¹ I.P. T r a j n i n , Klassiki marxizma o tipe gosudarstva Parižskoj kommuny, Sovětskoje gosudarstvo i pravo, č.3/1941, str.18-31.

³² A.F. Š e b a n o v , Parižskaja kommuna - pervoje proletarskoje gosudarstvo. Sovětskoje gosudarstvo i pravo, č.3/1971, str.85-93.

³³ G. M a n o v , Parižskoj Kommuně - 100 let, Sovětskaja justicija č.5/1971, str.5-7.

³⁴ Právník, č.4/1971, str.324-341.

J.Houera a J.Grospiče zabývala genesí Komuny, její institucionální strukturou a významem jejího teoretického odkazu.³⁵

Konference Vysoké školy politické ÚV KSČ vyslechla referáty V.Kvěše, V.Krechlera, L.Tomáška, F.Havlíčka, V.Rába, L.Bakeše, J.Kovářika, F.Kotandy, K.Pomaizla a R.Wohlgemuthové, zaměřené převážně k teoretickému odkazu marxismu, a to i v tématech věnovaných diktatuře proletariátu o učení o státu.³⁶

Nejvýznamnější konferenci, jíž se účastnili přední představitelé marxismu ze třiceti komunistických stran, zorganizovala redakce časopisu Otázky míru a socialismu. Referát a závěrečné slovo přednesl J.Duclos. Odborným přínosem konference bylo věcné vyjasnění obsahu charakteristiky Pařížské komuny jako diktatury proletariátu a jejího vztahu k úkolům revolučně demokratickým, a dále vyzdvižení podstatných kladných i záporných zkušeností státoprávních a jejich úlohy ve výstavbě socialistických států současnosti.³⁷

Ostatní výroční literatura, uveřejněná u nás ve velikém množství,³⁸ nepřinesla pro obecnou a státoprávní historiografii Pařížské komuny nic nového. Mnohé tituly však obsahují dobré přehledy událostí a reprodukují souborně teoretické závěry marxismu o Komuně.

* * *

³⁵ Právník, č.9/1971, str.764-768.

³⁶ Marxismus a současnost, časopis Vysoké školy politické ÚV KSČ, č.2/1971.

³⁷ Otázky míru a socialismu č.2/1971, str.1-22.

³⁸ Lubomír B a k e š , Pařížské jaro před sto lety, Tribuna č.11/1971; Milena B a l á š o v á , Pařížská Komuna, Svět socialismu č.11/1971; Karel B o u d n ý , K stému výročí Pařížské komuny, Komenský č.7/1970-71; Josef B u k , Dílo Komuny je nesmrtelné, Rudé Právo 18.3.1971; Jaromír B ý m a , Výročí Pařížské komuny, Lidová demokracie 19.3.1971; Georges C o g n i o t , První vláda dělníků v dějinách, Nová doba č.11/1971; Jaroslav D i b l í k , Škola revolucionářů, Svět v obrazech, č.12/1971; Jana D v o ř á k o v á , Sto let Pařížské komuny, Kulturní práce č.11/1971; M. F j o d o r o v s k i j , Pařížská komuna a ruští revolucionáři, Nová doba č.12/1971; J. F o j t í k , Nezapomenutelné hrdinství, neocenitelná zkušenost, Rudé právo 18.3.1971; Zdeněk H o ř e n í , Znesvěcení Komuny (v čínském tisku, pozn. autora), Rudé právo 26.3.1971; Václav J í š a , Pařížská komuna, Mladá fronta 18.3.1971; V. J o a n n e s , Živé dědictví Komuny, Tvorba č.12/1971; Vladimír K r e c h l e r , Historický odkaz Pařížské komuny, Nová mysl č.3/1971; Vladimír K r e c h l e r , Pařížská komuna, škola proletářské revoluce, Život strany č. 5/1971; L. K u b á t o v á , Sto let Pařížské komuny, Hlas revoluce č.12/1971; Kamil L o r e n c , Pařížská komuna po stu letech, Tvorba č.11/1971; Ján M a r t í n , Sto let, která znamenala víc než stovka století, Tribuna č.11/1971; Ludmila S c h ö n o v á , Sto let od Pařížské komuny, Cizí jazyky ve škole, č.6/1970-71; Milan S y r u č e k , Zeď, Mladá fronta 18.3.1971; Josef Š i m ů n e k , Pařížská komuna, Svět práce č.11/1971; Eva Š m í d o v á , Bojovnice Pařížské komuny, Tribuna č.11/1971; Ladislav T o m á š e k , Živý odkaz Pařížské komuny (zpráva o konferenci VŠP ÚV KSČ), Život strany č.6/1971; Josef B e č v á ř , Pozoruhodná výstava v Českých Budějovicích, Rudé právo 27.3.1971; Vítězslav H a v l í č e k , I dnes platí zkušenosti Komuny, Rudé právo 18.3.1971; Alois V o l f , Revoluční Paříž vzpomněla stého výročí Komuny, Rudé právo 25.3.1971; Výročí Komuny je svátkem proletářů celého světa (zpráva o slavnostním shromáždění v Moskvě, pozn. autora), Rudé právo 18.3.1971; Dan G a w r e c k í , Ohlas Pařížské komuny ve Slezsku a na Ostravsku, Slezský sborník č.2/1971; atd.

Pařížská komuna byla produktem národních, ale také světových dějinných faktorů. Její dobu lze označit za intermezzo mezi liberalismem a monopolismem, kdy ekonomickopolitický mechanismus volné soutěže a liberalistické demokracie ztrácí schopnost regulovat narůstající rozpory a kdy buržoazie ještě nedospěla ke komplexu ekonomických a politických nástrojů imperialismu. Vzniklá labilita kapitalistického řádu - dočasně zcela mimořádně intenzivní - provázená růstem dělnické třídy jako samostatného politického faktoru, nastoluje v každé vážnější společenské krizi jako jednu z variant řešení směnu vlády buržoazie vládou proletariátu. Je to ovšem vždy pouze možnost, jejíž přeměna ve skutečnost závisí na sebeuvědomění, zorganizování a jednotě proletariátu. Tyto postulate byly tehdy sice již marxismem programově vyjádřeny, ale ani zdaleka dělnickým hnutím přijaty, natož realizovány.

Světovost tohoto příčinného vztahu má dvě stránky. Projevuje se za prvé tím, že se mezinárodní rozpory promítají do života každé jednotlivé země a stávají se často rozhodujícím komponentem národní krize: agresivní zahraniční politika bonapartismu druhého císařství a jeho krach v prohrané válce s Pruskem staly se bezprostřední příčinou revoluce, jejíž proletářský charakter nemohl být utlumen výchozími prvky vlastenecko-obranářskými a demokratickými, ani skutečností, že Francie zaostávala úrovní kapitalistického výrobního způsobu i stupněm polarizace společenské struktury a že její polořemeslnická dělnická třída byla neorganizovaná a pod vlivem maloburžoazních socialistických ideologií, jež zatemňovaly smysl i prostředky jejího dějinného poslání.

Druhá stránka mezinárodní podmíněnosti francouzské revoluce let 1870 - 1871 byla vyjádřena v Marxově teorii revoluce a potvrzena právě tragickým osudem Komuny: jen revoluce uskutečněná více méně najednou ve všech hlavních kapitalistických zemích, prakticky na celém světě, mohla by tenkrát mít naději na vítězství nad buržoazní reakcí, jejímuž sjednocení k ochraně třídních zájmů nemohly zabránit rozpory předimperialistické epochy. Prusko i ostatní velmoci, třebaže těžily z potíží francouzského konkurenta, efektivně pomohly francouzské vládě potlačit společného nepřítele - proletariát.³⁹

Generální rada Internacionály, z těchto důvodů i z důvodů vyplývajících z rozboru vnitřních poměrů ve Francii, odrazovala pařížský proletariát od okamžitého pokusu o uchopení moci a orientovala jej na intenzivní politický boj v rámci demokratické republiky, jímž by dělnická třída všestranně upevňovala své postavení a připravovala se k vítěznému

³⁹ Viz na př. A. I. M o l o k , Evropa a Pařížská komuna v roce 1871, sborník "Pařížská komuna", Rovnost 1951, str.44-48. Mezinárodního spiknutí proti Komuně se z evropských velmocí nezúčastnila pouze Anglie. O motivech jejího stanoviska, které starší autoři nesprávně idealizovali, viz. F. Č e r v i n k a , Předmluva k Lissagarayovým Dějinám Pařížské komuny, SNPL 1953, str.11-12.

vystoupení v příhodnějších podmínkách. Korelace mezinárodních a vnitřních faktorů však vytvořila situaci, v níž masy nemohly jednat jinak než ve směru dějinné revoluční tendence, bez ohledu na tyto rady a bez ohledu na vyhlídky na vítězství. A když tedy k pařížské revoluci došlo, nikdo vůči tomuto osudovému jednání lidu neprojevil větší porozumění a podporu než marxističtí činitelé I.internacionály.*°

* * *

Bezprostřední příčinou vzniku Pařížské komuny^{*1} byla revoluční situace: buržoazie v prohrané válce ztratila schopnost vládnout, zatímco lid pociťoval a projevoval odhodlání bránit vlast proti útlaku vnějšímu i vnitřnímu a nastolit politické a sociální poměry podle své vůle.

Krise buržoazie měla počátek už v marasmu vnitropolitických vztahů po vítězství kontrarevoluce v červnu roku 1848, kdy tato třída nebyla s to překlenout své vnitřní rozpory a udržet postavení vůdce národa. Nastoupivší druhé císařství, opírající se o byrokracii, ozbrojené síly, zaostalý venkov a deklasované živly, uskutečňovalo svou zdánlivě nadtřídní diktaturu kombinací policejní perzekuce, politického liberalismu, přisluhování špičkám buržoazie a sociální demagogie. Vratkost tohoto režimu rostla v přímé souvislosti s tím, jak se dělnické hnutí vzpamatovalo z porážky na barikádách a jak od poloviny 60.let zvyšovalo svůj odpor proti rostoucímu vykořisťování a policejnímu teroru. Procesy s Internacionálou roku 1868, střelba do stávkujících dělníků v Ricarmarie roku 1869 a výsledky voleb roku 1869 jsou jasnými symptomy rozrůstající se opozice. Noirova aféra v lednu roku 1870, při níž vyšlo do pohřebního průvodu 200 tisíc Pařížanů, demonstrovala už všeobecnou diskreditaci bonapartismu u obyvatelstva měst. V únoru roku 1870 se v Paříži v souvislosti se zatčením Rocheforta objevují první barikády. A třebaže poslední císařská vláda bývalého liberálního opozičníka Olliviera by ráda zastrašila své odpůrce tvrdým postojem, zatýkání pokrokových činitelů, třetí proces s Internacionálou, monsterproces se 72 revolucionáři v Blois a jiná její opatření - z hlediska zájmu režimu jen polovičatá - potvrzovala slabost státu a vyvolávala pravý opak.

*° Viz zejména Marxovy Adresy Generální rady Mezinárodního dělnického sdružení o německo-francouzské válce a o občanské válce ve Francii 1871 (K. M a r x - B. E n g e l s , Vybrané spisy I, str.504-570). Přehled méně dostupných dokumentů o Marxově a Engelsově stanovisku a o aktivitě Generální rady viz A.I. M o l o k , cit.dílo, str.59-65, dále K e r ž e n c e v , cit.dílo, str.60-64, 605-610, aj.

*1 Následující část studie je faktograficky zpracována na základě literatury a pramenů, citovaných v prvním oddílu. Jednotlivosti jsou opatřeny poznámkami jen výjimečně, a to u autorů dosud neuvedených, u samostatně zpracovaných prvotních pramenů nebo za účelem komentáře.

Z atmosféry živelné nespokojenosti vykrytalizovaly první pokusy o teoretické formulování úkolů opozice, které ex post můžeme označit za počátky ideové přípravy Komuny.

Hlavní úlohu zde hrály pokrokové časopisy, na prvním místě "Marseillaise", redigovaný Henri Rochefortem, v něm pak seriál článků Jeana Millièra, které ovšem nebyly zdaleka osamoceným jevem. Millière pod tituly "Sociální revoluce", "Sociální otázka" apod. proklamoval historickou úlohu proletariátu v nastávajícím převratu, jehož výsledkem by mělo být nastolení diktatury lidu. Lid chápal proudhonisticky jako spojení dělnictva a buržoazie, předpokládal však rozsáhlé ekonomické zásahy proti kapitalismu, které by znemožnily zneužívání kapitálu a daly jej do služeb práce, včetně předání podniků, jejichž majitelé narušují výrobu, dělnickým sdružením. Jako návrhy dekretů jsou tu projekty většiny podstatných mocenských a sociálních opatření, později uskutečněných Komunou, na příklad zrušení stálé armády a vytvoření národní gardy z ozbrojeného lidu, vyřešení bytové otázky ve prospěch chudiny, odluka církve od státu, plná demokratizace vzdělání atd. Také návrh formy nové státní moci v podstatné míře anticipuje mocenskou strukturu i politický charakter Komuny. Pařížský lid, který představuje celou Francii, bude mít podle Millièra přímou diktátorskou moc, jež bude uskutečňována bezprostředním lidovým zákonodárstvím: příprava, projednávání a schvalování veškerých zákonů přísluší shromážděním lidu, konaným každodenně večer v každé čtvrti. Plněním dekretů lidu - diktátora se pověřuje ústřední komise, která bude zasedat stále a veřejně, nebude však mít přímou moc. Millière navazuje na tradiční představu autonomních komun, jejich samostatnost však považuje pouze za předpoklad dobrovolné jednoty národní a státní. Suverenitu své země pak koncipuje internacionálně, jako základ budoucích Spojených států evropských. Tím vším daleko překračuje proudhonistickou ideu mutualismu.

Jako v každé ideologii, nepochybně ani zde nevznikly tyto myšlenky pouze pod tlakem živelného hnutí, byly produktem tradic francouzské revoluční demokracie a různých proudů tehdejšího socialismu, zejména proudhonismu a blanquismu. Syntéza těchto směrů, těžko představitelná z hlediska doktrinářství, byla zřetelnou známkou jevu, který pak nabyl plného rozmachu s nástupem Komuny: revoluční aktivita proletariátu se prosazuje prostřednictvím uznávaných historických představ a jiných doktrín jsoucích po ruce, a bez ohledu na ně i proti nim. Dezorientující zpětná vazba tohoto falešného vědomí má ovšem dalekosáhlé negativní důsledky, které hnutí nemůže překonat bez vědecké teorie. Marxismus však ještě uznávanou teorií mezi dělnictvem nebyl. Nejlepší síly pařížských sekcí Internacionály k vědeckému socialismu pouze instinktivně tíhly, žádnou ucelenou koncepci nastávající revoluce však neměly.

Počátky ideové přípravy Komuny nebyly v této době provázeny přípravami organizačními. Odpovídalo to apolitickým zásadám proudhonismu i stavu pařížských sekcí Internacionály, které ideově ani organizačně nedosáhly úrovně politické strany. Tento stav se nezměnil ani později. Marxův delegát Serrailier v době obležení se sice pokusil paralyzovat vliv proudhonistického oportunistu na pařížské sekce zřízením odštěpené federální rady, brzy však došlo k opětovnému mechanickému sjednocení bez změny politického a organizačního profilu sekcí. Dělnická třída v době Komuny nedorostla k tomu, aby přijala impulz k vytvoření samostatné politické strany - nejpotřebnějšího nástroje v revoluci. Ani novojakobíni - představitelé protisocialistického radikálního republikanismu středních vrstev - nepřekročili úroveň spontánního sdružování stoupenců na půdě redakcí a klubů. Jedinou revoluční organizací, cílevědomě připravující povstání, měli blanquisté. Sestávala asi z dvou tisíc členů, kteří se podle konspiračních zásad neznali a nestýkali. Byli podřízeni centralizovanému vedení, jež programově izolovalo organizaci od mas. Naprostý nedostatek stranické organizovanosti je trvalým jevem období příprav a existence Komuny. Jiná situace byla, jak bude ukázáno dále, v organizacích masových.

* * *

Proces narůstání revoluční situace byl mohutně urychlen válkou s Pruskem, od níž si Ludvík Bonaparte sliboval vyřešení všech potíží, která však v několika dnech přinesla definitivní krach císařství.

Dne 4. září 1870, po zprávě o kapitulaci Napoleona a Mac-Mahonovy armády u Sedanu, propukly všeobecné demonstrace. Dav zaplavil budovu parlamentu a vyhlásil republiku. Politická a organizační nepřipravenost dělnictva a nacionalistické iluze o potřebě "hradního míru" v obleženém městě umožnily, aby se vlády uchopily pravicové síly. "Vláda národní obrany" si nekladla jiné cíle, než co nejrychleji kapitulovat a s Bismarkovou pomocí pacifikovat domácí revoluci. Proces rozkladu utlačovatelského státního aparátu však nezadržitelně postupoval. Úřady nebyly respektovány, armáda se rozpadala. Pařížské policisty bylo nutno odsunout z města, aby se nestali cílem odplaty lidu, který plně ovládl ulice. Kapitulantské činy vlády a nesplněné tužby sociální a politické, kontrastující se zhoršujícími se zásobovacími poměry a s masovou nezaměstnaností, poskytovaly lidu praktické zkušenosti o pravém charakteru nového režimu.

Dochází k masovému ideologickému zradikalizování. Jeho ohnisky jsou již nejenom časopisy, ale v této době časté lidové schůze v obvo-

dech a politické kluby, umožňující aktivní účast přítomných na vytváření politických stanovisek. Zatímco lidové schůze byly převážně jednorázové a improvizované, kluby - bylo jich asi 40 - zasedaly v určité místnosti, volily byro na funkční období jednoho měsíce a zejména měly svůj program. Jednání bylo většinou veřejné, návštěvníci platili nevelké vstupné. Některé schůze však byly jen na zvláštní pozvánky pro členy klubu. Předmětem diskusí byla obrana proti Prušákům, sociální opatření, omezování kapitalistů, zrušení policie, postavení žen, omezení vlivu církve, vztah k lidu ostatních národů (objevuje se myšlenka stržení Venděmského sloupu a motiv spojené evropské republiky), atd. Všeobecně je projednávána a schvalována idea nastolení komuny a celonárodní federace komun. V říjnu se v klubech a na schůzích dokonce sestavovaly a projednávaly kandidátky do budoucí komuny. V jednání klubů sice převažuje živelnost, myšlenka socialismu a uchopení moci není vyjadřována dostatečně jasně, usnesení jsou obecně proklamativní a neadresná, nicméně lze konstatovat, že kluby nabývají charakteru masových organizací proletariátu a maloburžoazie.

Současně vstupují do politické hry dva nanejvýš významné faktory: všeobecné ozbrojení dělnictva a vznik ústřední revoluční organizace.

Požadavek ozbrojení k boji proti Prušákům prosadily dělnické masy hned v prvních dnech po záříjovém převratu. Vláda ustoupila tomuto tlaku s nadějí, že postačí zařazení nevelkého počtu dělníků do Národní gardy, tehdy reakční a podléhající provládním velitelům. Všeobecný nábor dělníků nebylo však možno zadržet. Celkem bylo obyvatelstvu vydáno na 340 000 pušek, byli tedy ozbrojeni prakticky všichni dělníci a drobní živnostníci. Buržoazní prapory byly izolovány v záplavě dělnických, brzy se zdemoralizovaly a zčásti i rozpadly. Protože v Paříži panovala skoro úplná nezaměstnanost, vymohli si dělníci vyplácení žoldu. Dosáhli také poměrně dobrého vyzbrojení a vystrojení útvarů, ze sbírky mezi obyvatelstvem pak byla pro Národní gardu zakoupena děla. Hlavně však proletariát probojoval volitelnost velitelského sboru praporů a vytvoření tzv. vnitřních rad, modifikujících starou bezmocnou miliční samosprávu ve významný politický orgán, který spolu s delegáty gardistů volenými ad hoc se stal základem vojenské organizace dělnictva.

Tendence k organizovanosti se však s větší intenzitou nejprve uplatnila vytvořením výborů bdělosti v každé z dvaceti municipalit nedemokraticky vnucených vládou a Ústředního výboru dvaceti obvodů, zvoleného delegáty výborů bdělosti. Z iniciativy sekcí Internacionály, představitelů odborových organizací a revolučních klubů vznikla tak masová revoluční organizace dělnické třídy a maloburžoazie, která až do ustavení Ústředního výboru Národní gardy uskutečňovala úlohu vůdčího centra hnutí za nastolení komuny. Výbory bdělosti zároveň představovaly

zárodky revolučních municipalit a orgánů lidové kontroly, realizující už v září 1870 v některých obvodech prvky paralelní vlády. Znovu je třeba podotknout, že směs nacionalismu, proudhonismu a blanquismu, převládající v ideovém profilu těchto orgánů, nedovolovala rozvinutí dostatečně cílevědomé, iniciativní a důsledné řídící činnosti. Také představa o charakteru budoucí komuny se jen postupně radikalizovala, z počátku byla komuna chápána jen jako svérázná municipální moc, nenarušující postavení vlády.

Za všeobecného rozhořčení po pádu Met a porážce u Le Bourget ÚV 20 obvodů z iniciativy blanquistů usnáší svrhnout vládu a vytvořit komunu. Pro naprostou desorganizovanost se však původně úspěšná a masami podporovaná akce 31. října zvrhá v pouhou demonstraci vojenské síly revoluce a současně revoluční naivity blanquismu, která ještě jednou ponechává bezmocnou buržoazní vládu u moci. Nicméně neúspěch ani následující demagogie vlády s volbou obvodních starostů a s plebiscitem nedeprimují revoluční aktivitu, která se nadto přenáší i do některých francouzských měst. Znovu a znovu se konají rozhořčené schůze a demonstrace, požadující nastolení komuny a provedení nejrůznějších revolučně demokratických a i socialistických změn. ÚV 20 obvodů vydává začátkem ledna 1871 slavný "rudý plakát", vyzývající k obraně vlasti, ke svržení vlády a k vytvoření komuny. Je tu ještě jeden pokus o povstání (22. ledna 1871), připravený schůzí ÚV 20 obvodů, výborů bdělosti a jiných politických činitelů. Přestože je vyzrazen a opět neúspěšný a přestože vláda se znovu pokouší terorem a demagogií dosáhnout zvratu ve svůj prospěch, křivka hnutí dále stoupá.

Bezmocnost buržoazního režimu vrcholí po přijetí kapitulace a po provedení Bismarckem uložených voleb do Národního shromáždění, které od sebe zřetelně oddělily revoluční dělnickou třídu a její spojence na straně jedné a buržoazii a reakční venkov na druhé straně. Po 12. únoru, kdy odstoupila Trochuova vláda, je v Paříži bezvládní. Většina buržoazie i buržoazní prapory Národní gardy opustily Paříž, vojsko i mobilní gardy, složené z konzervativních sedláků, jsou v úplném rozkladu.

Ústřední výbor 20 obvodů se s jistým váháním chystá uchopit moc. Dne 19. února uveřejnil nanejvýš pozoruhodnou Deklaraci zásad, jejíž obsah plně vystihuje tato pasáž:

"Všichni členové výborů bdělosti jsou povinni prohlásit, že patří ke straně revolučních socialistů, že žádají a všemi možnými prostředky usilují o to, aby byla zrušena privilegia buržoazie, aby buržoazie byla svržena jako vládnoucí kasta a aby se k politické moci dostali pracující, jedním slovem - sociální rovnost. Nebude už více pánů, proletářů,

tříd. Uznávají, že jediným sociálním základem společnosti je práce, jejíž celý produkt patří dělníkovi."²²

V dokumentu se dále vyzývalo k ignorování výsledků voleb a k respektování revoluční moci komuny. Deklarace svědčí o zvýšení vlivu proletariátu v ÚV 20 obvodů a o překonání maloburžoazně demokratické programové orientace tohoto orgánu.

Vzápětí je možno pozorovat jevy, které svědčí o snaze přeměnit dosud značně amorfní masovou organizaci v ideově i organizačně ucelenější stranu: na schůzích delegátů výboru bdělosti jsou odstraňovány nedostatečně revoluční živly - měřítkem je vztah k Deklaraci zásad, je usneseno zavést členské příspěvky, sjednotit organizace v obvodech, vytvářet skupiny sympatizujících, ustavit stálé byro výborů atd. Tyto záměry však byly realizovány jen zčásti.

Příčinou toho byla mimo jiné skutečnost, že právě v těchto dnech se pozornost revolucionářů, včetně vedoucích činitelů Ústředního výboru 20 obvodů, přesunula k organizaci ještě masovější, silnější a daleko operativnější, k vojenskopolitické organizaci, která mezitím postupně vznikla z improvizovaných schůzí zástupců Národních gard.

Federace Národních gard měla pevnou strukturu, založenou na kombinaci principu demokratického centralismu a dobrovolně přijaté vojenské kázně před volenými veliteli. Jejím základním článkem byli delegáti rot, mezičlánky výbory praporů a legií, nejvyšším orgánem plenární schůze federace. Ta sestávala z delegátů rot, delegátů důstojníků (po jednom z praporu) a velitelů praporů. Plenární schůze volila Ústřední výbor Národní gardy, který byl poprvé ustaven 24. února 1871 a který se během několika dnů stal uznávaným řídicím centrem nejen 250 až 300 tisíc gardistů, ale většiny revolučních sil v Paříži.

Politická orientace ÚV NG byla v zásadě totožná s linií ÚV 20 obvodů ve vrcholné fázi jeho působení, převládají tu však prvky spíše blanquistické revoluční cílevědomosti nad proudhonistickým uctíváním živelnosti, které dominovalo v ÚV 20 obvodů (a které ovšem v ÚV NG nepřestalo existovat). Tato kvalitativní změna byla demonstrována úspěšným obratem ve vztahu k heslu vojenského odporu proti vstupu Prusáků do Paříže za každou cenu, které bylo po měsíce nedotknutelným axiomem hnutí, střeženým jeho nejexaltovanějšími živly. ÚV NG tímto kategorickým heslem ještě 27. února, v předvečer smlouvou stanoveného vstupu pruských oddílů do Paříže, motivoval zabránění armádních děl a jiných zbraní Národní gardou a jejich převezení do čtvrtí, které měly zůstat neokupovány. V tomto kritickém okamžiku, kdy nacionální emoce se mohly stát

²² Enquête parlementaire sur l'Insurrection du 18 mars 1871, sv. III., str. 253, viz K e r ž e n c e v , cit. dílo, str. 196.

hrobařem sociální revoluce, sehrála skutečně historickou úlohu porada sekcí Internacionály, dělnických spolků a delegace 20 obvodů, která ve jménu "socialistické strany" ostře odmítla stanovisko ÚV NG a donutila jej, aby zrevidoval své usnesení.

Lze vyslovit předpoklad, že okamžité přijetí a plné prosazení této taktické změny Ústředním výborem NG bylo ulehčeno jistým poklesem nadšení mas tváří v tvář vyhlídce na beznadějný boj proti pruské armádě, hlavně však tím, že nad nacionalistickými prvky hnutí převládly prvky sociální. Za ty pak revoluční Paříž bojovala bez ohledu na přesilu nepřátel do samého konce. Zdá se, že právě v tyto dny došlo ke kulminaci v procesu transformace hnutí národnědemokratického ve hnutí socialistické.

Udržení ozbrojeného klidu během přítomnosti pruských vojsk v Paříži byl zřetelný projev autority ÚV NG, která se rázem rozšířila na všechny oblasti veřejného života. Možno-li v první polovině března vůbec mluvit o moci buržoazní vlády v Paříži, pak šlo maximálně o podíl na dvojvládí. Lid uznával za svou vládu Ústřední výbor Národní gardy, který rychle nahražoval vládní orgány i mimo sféru Národních gard a který postupně upevňoval svou organizaci v ústředí i v obvodech. V předvečer 18. března ÚV NG cílevědomě připravoval svržení pařížské policejní prefektury i vlády a nastolení Komuny.

Vláda nepřihlížela k tomuto vývoji nečinně a připravovala se k zásahu, jímž by odzbrojila a zbavila revolučního vedení Národní gardu nebo kterým by aspoň vyvolala konflikt, směřující k potlačení revoluce. V přípravě nevyhnutelného střetnutí byla rychlejší vláda. Pokus o zabránění děl Národní gardy armádou v noci na 18. března zastihl ÚV NG bez pohotovosti, bez informací o záměrech vlády a bez vlastního taktického plánu.

Okamžitou aktivitu však projevilo pařížské obyvatelstvo probuzené hlukem přemísťovaných děl. V plném smyslu živelné bylo okamžité potlačení záměrů vlády na odzbrojení lidu a s tím spojené vyvrcholení přetlaku revoluční energie, která už musí být ventilována. Povstání, připravované ÚV NG, vypuklo dříve, než tento řídicí orgán počítal.

Živelný však už nebyl způsob, jakým k vybití této revoluční potence došlo. Po krátkém váhání, násobeném obavami, zda nejde o provokaci, která by nahnala revoluční síly na jatka nerovného boje, vydává ÚV NG od 11 hodin dopoledne směrnice, zřetelně sledující organizované dovršení povstání a uchopení veškeré moci.

Neschopnost buržoazie vládnout v Paříži vyvrcholila v témže dějinném okamžiku, kdy dostoupila nejvyššího stupně rozhorlenosti a revoluční iniciativa lidu. Nasazení vojáci se bratřili s komunardy, vládní úřady

utekly z města, pařížský proletariát spolu s maloburžoazií nastolil svou vládu.

* * *

Rozbití vykořisťovatelského státního aparátu a vytvoření nového státního aparátu proletářského nebylo záležitostí jednorázovou, ale širokým procesem, zasahujícím hluboko do minulosti a pokračujícím po celé období existence Komuny.

Primární příčinou vzniku revolučních orgánů nebyla - jak se někdy soudí⁴³ - nutnost vyplnit vakuum, vzniklé neschopností pozářijové vlády vybudovat republikánskou strukturu moci a hlavně pak jejím útěkem z Paříže. Tyto skutečnosti ostatně nepostihly veškerý aparát, ale jen nebyrokratičtější ústřední instituce. Stimulovaly a urychlovaly celý proces, ale nevedly by k ničemu bez aktivní tendence revolučních mas nepodřizovat se rozhodnutím vládního aparátu, vytvářet orgány vlastní a orgány potlačovatelské iniciativně paralyzovat i likvidovat.

Míra a vzájemný vztah spontánnosti a uvědomělosti při výstavbě orgánů Pařížské komuny byly obdobné jako v procesu před 18.březnem. Nebyla osvojena vědecká teorie socialismu, nebylo dělnické strany marxistického typu, která by ji uváděla v život. Požadavek rozmetání vykořisťovatelské státní mašinerie a nastolení nového státu nebyl nikde formulován. Nenávist k vykořisťovatelskému režimu byla v krajním případě vyjadřována anarchisticky, touha po zřízení lidovém byla projevována myšlenkou nahrazení císařství republikou s plnou autonomií městských komun a dále požadavky na odstranění jednotlivých prvků starého státního mechanismu a na zřízení jednotlivých revolučních státních institucí. Pařížští dělníci hledali cesty k organizování své státní moci instinktivně, brzdění nadto historickými analogiemi jakobínství, proudhonovským anarchismem a blanquistickým sektářstvím. Spolučinitelem tohoto vývoje byly i snahy o uplatnění zájmů spojenců a souputníků revoluce, ať už ve smyslu třídním (maloburžoazie, drobná buržoazie) nebo osobním, a dále rozsáhlá činnost škůdcovská, zčásti živelná, zčásti versaillyskými přímo organizovaná.

Tomuto stavu věcí odpovídaly i programové dokumenty Komuny, které v podstatě nepřekročily úroveň výše zmíněných Millièrových článků, které však vzhledem k novému historickému času daleko zaostávaly za potřebami hnutí. Zatímco prohlášení Ústředního výboru Národní gardy v "Journal officiel" vyjadřovala stanoviska relativně progresivnější a přes svou

⁴³ Na př. J. B r a u n t h a l , Geschichte der Internationale, Hannover 1961, díl I., str.161.

stručnost komplexnější,** program Komuny,** přijatý po delším projednávání až 18.dubna, byl pod převažujícím vlivem anarchistického pojetí "komunální revoluce" a nadto i ignoroval celou sféru sociální i hospodářskou a veškerou problematiku agrární. V duchu proudhonovského mutualismu orientoval na zakládání komun, které měly vytvořit politickou jednotu celého národa, založenou na dobrovolném sdružování místních iniciativ a na přirozeném spojování všech individuálních sil, jejichž autonomie by byla omezena jen rovným právem na autonomii ostatních. Do čela federovaných komun se podle programu měla postavit centrální správa z delegátů sdružených komun, nevybavená zvláštní pravomocí. Každá jednotlivá komuna by řídila celý rozpočet komuny a veřejných služeb, organizovala vlastní soud, vnitřní policii a lidové vzdělání, volila všechny úředníky a soudce, vykonávala nad nimi stálou kontrolu a kdykoliv je odvolávala, organizovala městskou obranu a národní gardu. Občané mají právo na stálou účast v činnosti komuny a přísluší jim naprostá záruka osobní svobody, svobody svědomí a svobody práce. Idea státu nového typu, která v tomto programu odráží již faktické výsledky revoluce a její trvajících tlak, je tedy utápěna v množství novojakobínských iluzí a hlavně ve smíflivecké představě proudhonismu o sjednocení tříd v komuně.

Možnost uplatňovat účinnou revoluční diktaturu operativním orgánem, plně podporovaným a respektovaným masami, byla zřejmě ztracena unáhleným rozhodnutím ÚV Národní gardy předat ihned moc municipální instituci, která by vzešla z voleb, a současně i jeho orientací na pasívní očekávání revolučních činů venkovských měst, která by zřízením komun vyvolala kvalitativní změnu režimu v celé republice. Bez politické a vojenské ofenzívy revoluční Paříže vůči Versailles a bez jejího politickoorganizačního působení na provincie - včetně účinné politiky vůči rolnictvu - nemohl ovšem pařížský příklad přinést více než úctyhodnou řadu hrdinných epizod, mnohde vedoucích ke krátkodobému nastolení místních komun,** jejichž obsah však byl pouze revolučně demokratický případně národně osvobozenecký, nikde však nepostavil do čela proletariát a nikde nedorostl k přímé a efektivní pomoci pařížským komunardům. ÚV Národní gardy i Rada Komuny sice od počátku překračovaly proklamovaný záměr omezit se na komunální revoluci a rychle na sebe braly funkce vlády centrální, což vyjádřily i oficiálně - např. prohlášením o neslučitelnosti mandátu člena Komuny s mandátem člena Národního shromáždě-

** "Pařížská komuna", nakl. Borecký 1932, str. 135-136.

** Prohlášení Komuny k francouzskému národu, Protokoly zasedáníj Pařížskoj komuny, I., str. 219-220.

** V Marseilles, Lyonu, Toulousu, Narbounu, Limoges, Perpignanu, Creusotu, Sain Étienne, Bordeaux; povstání v Alžírsku.

ní,⁴⁷ oznámením o zorganizování ministerstev⁴⁸ aj. K rozhodné akci mimo hranice Paříže však nedošlo. Tím - stejně jako stále opakovanou tezí, že ÚV NG (respektive Komuna) nechce rozpoutat občanskou válku - byl značně omezen a konec konců přerušen proces rozbíjení buržoazního státního aparátu. V širším měřítku i v Paříži samé pokračovalo proto svého druhu dvojvládní (minimálně latentní), komplikované nadto potencionálními možnostmi pruské okupační armády, která ovšem byla činitelem Komunou neovlivnitelným.

Zřeknutí se moci, které bylo prvním aktem Ústředního výboru Národní gardy po úspěšném povstání, bylo do jisté míry vynuceno obtížným postavením ÚV NG vůči ostatním organizovaným politickým skupinám, které vzápětí po vítězství bez ohledu na předchozí solidaritu (často ještě relativní) zaujaly vůči ÚV NG stanovisko buď odmítavé nebo ostantativně nedůvěřivé. To se týká jak ÚV 20 obvodů, tak Federální rady Internacionály,⁴⁹ odborů i organizací jiných. ÚV NG nemusil ovšem těchto stanovisek dbát, byl legitimován volbou 215 praporů Národní gardy, tj. nejméně dvouset tisíc občanů Paříže.

Přes závažné nedostatky, kterých se dopustil, byl Ústřední výbor Národní gardy orgánem skutečně revolučním a operativně pracujícím, který v době své desetidenní diktatury vyřešil mnoho zásadních otázek revoluce v oblasti politické, vojenské i sociální a který v podstatě určil charakter celé Pařížské komuny.

Pod jeho vedením byla také provedena rozhodující část likvidace buržoazního státního aparátu a v zásadě určen profil nové mocenské struktury. Armáda a policie byly rozbity a nahrazeny Národní gardou již před 18.březnem. Po povstání přišly na řadu úřady. Prvním krokem bylo vyslání komisářů ÚV NG do ministerstev a jiných státních institucí, aby v novém duchu zorganizovali jejich činnost. Úředníci, kteří dbali příkazů vlády a nedostavili se do práce, a dále ti, kteří se postavili proti Komuně, byli propuštěni. Na odpovědná místa byli dosazeni pověřenci ÚV NG, většinou dělníci. Nová moc kromě toho mohla využít asi 20 - 25 tisíc nižších a středních úředníků, kteří projevíli jakous takous ochotu pro ni pracovat.

Volební systém stanovený ÚV NG opustil dosavadní princip stejného zastoupení obvodů a zavedl zastoupení poměrné počtu obyvatel, lépe vy-

⁴⁷ Protokoly zasedáníj Pařížskoj komuny, I., str.50.

⁴⁸ Tamtéž, I, str.34.

⁴⁹ Vztah pařížské Federální rady Internacionály k Ústřednímu výboru Národní gardy a ke Komuně poměrně podrobně (včetně obsáhlých citací protokolů) charakterizuje kniha "Pařížská komuna", nakl.Borecký 1932.

jadřující převahu dělnictva.⁵⁰ Ve volbách uskutečněných 26.března⁵¹ hlasovalo za velikého nadšení 228 000 občanů, více než v kterýchkoliv volbách dříve v Paříži konaných. Boykot většiny buržoazie způsobil, že i v buržoazních čtvrtích byli zvoleni někteří socialističtí kandidáti. Dělnický a socialistický ráz Rady Komuny se zvýšil, když během několika dní buržoazní delegáti Komunu opustili, nechtějící spolupracovat ve vládě, kde by měli menšinu. V prvních dubnových dnech tvořilo Komunu 64 delegátů. Po zbytečných doplňujících volbách (16.dubna),⁵² které proběhly za nepatrného zájmu obyvatelstva, měla Komuna 80 členů. Mezi nimi bylo 34 dělníků, většina ostatních patřila mezi uznávané zástupce dělnické třídy. 37 členů Komuny patřilo k Internacionále, 24 bylo blanquistů, 22 proudhonistů, 15 jakobínů. Asi dvě třetiny delegátů se postupně zformovalo v blanquisticko-jakobínskou většinu, která od 9.května fakticky Komunu nahradila.

Rada Komuny byla nanejvýš demokratickou státní institucí zcela nového typu. Ve své většině se snažila nebýt parlamentem, ale pracovním sborem, spojujícím moc zákonodárnou, výkonnou, soudní i kontrolní. Rozpor mezi mocí ústřední a místní překonala tím, že pověřila své členy vedením municipalit a komisí v obvodech, kde byli zvoleni.⁵³ Při Radě Komuny bylo zřízeno deset komisí, z nichž devět plnilo funkci ministerstev s celostátní působností: finanční, vojenská, spravedlnosti, pro veřejnou bezpečnost, zásobovací, práce a směny, pro zahraniční styky, veřejných služeb, osvěty. Desátá komise Komuny, výkonná, měla provádět dekrety Komuny a usnesení ostatních komisí, měla neustále zasedat a představovat Komunu.⁵⁴ Kromě toho byli vysíláni komisaři do dalších důležitých institucí, např. do soudního resortu, na železnice, na poštu, k telegrafu, do státní tiskárny, do mincovny a podobně. Obdobný systém komisí a komisařů organizovali delegáti Komuny v obvodních municipalitách.

Všechny komise vykonaly v těžkých podmínkách nesmírné množství práce. V krátké době se jim podařilo obnovit nejdůležitější funkce správního aparátu, zejména v oblasti zásobování, výroby, spojů, služeb, zdravotní péče a kultury. Stav úředníků byl snížen na 75%. Vedoucí místa převzali dělníci, byla zjednodušena struktura úřadů, zaváděny no-

⁵⁰ Text nařízení ÚV Národní gardy o volbách viz "Pařížská komuna", nakl.Borecký 1932, str.138-139.

O právních aspektech voleb viz dále Protokoly zasedáníj Pařížskoj komuny, I, str.24.

⁵¹ Viz zprávu komise o volbách, Protokoly zasedáníj Pařížskoj komuny, I, str. 50-53.

⁵² Viz zpráva komise o výsledcích doplňovacích voleb do Komuny, tamtéž, I, str. 233-234.

⁵³ Tamtéž, I, str.59.

⁵⁴ Tamtéž, I, str.34-36.

vé metody práce, usilující o spojení zastupitelské demokracie s demokracií přímou a o podstatné zlevnění administrativy. Úřednické platy - stejně jako platy všech členů Komuny - byly limitovány výškou platu kvalifikovaného dělníka,⁵⁵ současně však bylo usilováno o rychlé zvýšení nejnižších platů a o jejich diferenciaci. Vznikl nový typ politiků a úředníků - volených suverenním ozbrojeným lidem či pověřovaných jeho volenými zástupci, udržujících permanentní styk s lidem, lidem kontrolovatelných a kdykoliv odvolatelných, placených tak, aby výkon funkce nepřinášel žádná privilegia proti normálnímu zaměstnání.

Spojení orgánů Komuny s lidem se zpočátku uskutečňovalo hlavně prostřednictvím Národní gardy. S rozpadem její vyhraněné teritoriální organizace vystupují stále více do popředí mechanismy "civilní". Jsou to jednak výše vzpomenuté reorganizované obvodní municipality, ale vedle nich také výbory bdělosti, které si zachovávají svou aktivní funkci i v nových podmínkách, zatímco úloha ÚV 20 obvodů se rychle redukuje na minimum. Dále pak organizace masové, zejména pravidelně pracující kluby a improvizované lidové schůze (schází se zde denně 15 - 20 tisíc lidí), svaz žen, svaz rodáků z departementů aj. Významnou úlohu hrály sekce Internacionály a odbory, sdružené ve Federální radě pracujících. Neustálý vliv a dozor lidu na orgány Komuny nebyl důsledkem politického rozhodnutí shora, ale ideově a prakticky osvojeným právem emancipovaného lidu. Komuna byla suverénní lidovou samosprávou, ničím neomezenou, žárlivě střežící svá práva i proti mocenským tendencím svého vlastního aparátu.

Tyto prvky státní organizace Pařížské komuny se staly vzorem politické struktury sovětů i státní moci v dalších socialistických zemích. Oprávněně jsou proto přednostně vzpomínány. Bylo by však špatnou službou dělnickému hnutí pomlčovat o jiných stránkách, které představují zkušenost negativní.

Součástí systému proletářské demokracie je řešení otázky, jak sjednotit aktivitu lidu k prosazení třídního zájmu proletariátu, zejména v těžkých podmínkách občanské války. Progresivní prvky objevené a uvedené v život Komunou tendenci k sjednocení, tj. k demokratickému centralismu obsahovaly. Pod vlivem anarchistických a pseudodemokratických ideí i pod vlivem dalších výše ukázaných činitelů sjednocování sil však bylo uskutečňováno kolísavě a nedůsledně. V tomto směru přechod moci z Ústředního výboru Národní gardy na Komunu oslabil proletářský boj v nejkritičtějších okamžicích.

Obávajíc se centralismu, potírala Komuna zásadu jediného vedoucího

⁵⁵ Tamtéž, I, str. 79. Datum dekretu je v literatuře uváděno nesprávně 2. dubna. Ve skutečnosti byl dekret přijat 1. dubna.

a v mnohém přivedla princip demokracie ad absurdum. Rada Komuny dokonce neměla ani stálé předsednictvo. Předseda, dva členové předsednictva a dva tajemníci byli voleni jen na jeden týden, později každodenně.⁵⁶ Ani v stálých komisích zpočátku neexistovalo žádné vedení nebo jiný stálý orgán. Výkonná komise, která by mohla hrát roli jakéhosi generálního sekretariátu, volila se jen na jeden měsíc a naprosto postrádala prostředky k dirigování ostatních komisí. Všude panovala bezbřehá diskuse, nedůslednost, shovívavost k nedostatkům a k třídním nepřítelům - a nepřítel útočil.

Trpké zkušenosti s touto dezorganizací přivedly Radu Komuny 20.dubna k rozhodnutí postavit do čela každé komise delegáta.⁵⁷ Sbor těchto devíti delegátů vytvořil novou výkonnou komisi, která sice z obav před diktaturou nebyla vybavena takřka žádnými pravomocemi, přesto však mohla znamenat krok směrem k centralismu státní moci.⁵⁸ Nazítří byl počet členů výkonné komise snížen na pět⁵⁹ a delegáti v čele komisí byli zbaveni odpovědnosti před komisí - podléhali pouze Komuně.⁶⁰ Faktický vliv nové výkonné komise však nepřesáhl úroveň poradního orgánu.

Uvědomujíc si vážnost situace, prosadila "většina" dne 1.května ustavení pětičlenného Výboru obecného blaha, jemuž byla poskytnuta rozsáhlá plná moc nad delegacemi a komisemi. Jeho úkolem bylo potlačit nerozhodnost a váhavost Komuny v boji proti versaillským a proti zrádcům.⁶¹ Situace však již byla taková, že bylo pozdě k nastolení účinné diktatury. Rozhodnutí o zřízení Výboru obecného blaha i o změně jeho personálního složení o devět dní později⁶² bylo přijato proti vůli proudhonistické menšiny a ta dne 15.května z Komuny odešla.⁶³ Třebaže se krátce nato do Rady opět vrátila, hluboký rozpor se nepodařilo překonat. Opozice "menšiny" podporovaná sekcemi Internacionály a odbory znamenala vážnou izolaci Výboru obecného blaha od dělnických mas, na které měli proudhonisté vliv naprosto největší. Sektářská diktatura nacházející se v izolaci od lidu⁶⁴ nemohla by přinést změnu v chodu udá-

⁵⁶ Tamtéž, I, str.29, 37, 103.

⁵⁷ Tamtéž, I, str.243-245.

⁵⁸ Tamtéž, I, str.244.

⁵⁹ Tamtéž, I, str.271.

⁶⁰ Tamtéž, I, str.268-269.

⁶¹ Tamtéž, II, str.32.

⁶² Tamtéž, II, str.230-231.

⁶³ Tamtéž, II, str.285-286.

⁶⁴ Nicméně nelze souhlasit s J.Duclosem, který hodnotí poměr "většiny" k členům Internacionály jako analogii dnešního antikomunismu a rozbíječství jednoty dělnické třídy (Otázky míru a socialismu, č.2/1971, str.5). Pařížské sekce Internacionály nebyly marxistické, nadto jak Federální rada Internacionály, tak dělníci na schůzích spojovali svou podporu "menšiny" s kategorickým požadavkem překonání rozkolu v Komuně (viz Protokoly zasedáníj Pařížskoj komuny, II, str.287, a dále K e r - ž e n c e v , cit.dílo, str.385-386, 453-457).

lostí, i kdyby v nich ještě nepřevažoval ofenzivní postup versaillských, podporovaných Bismarckem a celou světovou reakcí.

Komunu oslabovaly po celou dobu trvání i další rozpory, jejichž společnou příčinou byla neexistence jednotného stranického centra. Byly to především trvale napjaté vztahy Rady Komuny a Ústředního výboru Národní gardy, které měly svůj počátek v dvojvládní těchto orgánů několik dní po volbách a které byly živeny trvalou nevyjasněností funkce ÚV Národní gardy v politickém systému Komuny. Tento nesoulad se projevoval nejen v centrálním měřítku, ale také na úrovni municipality kontra rady legií i v trvale distancovaném postoji Federální rady Internacionály i federace odborů. Projevem mnoha rozporných komponentů byl připravený převrat proti Komuně, na němž se podíleli někteří blanquističtí delegáti a vojenští velitelé v čele s buržoazním specialistou vojenským delegátem Rosselem. Puč, stanovený na 9.května, se však nekonal, protože se dostavilo málo oddílů Národní gardy.⁶⁵

Zdrojem slabosti Komuny byla i přehnaná shovívavost k nepřítelům. Komuna nezbavila buržoazii jako třídu politických práv. V souladu s proudhonistickou teorií o nepřípustnosti konfiskace soukromého majetku a o nenarušitelnosti směny a úvěru nepřikročila ke znárodnění Francouzské banky a ostatních bank, což byla jedna z jejích největších chyb. Z podobných důvodů byl ponechán bez podstatnějších zásahů⁶⁶ reakční tisk, který po celou dobu Komuny vycházel a štvál proti revoluci. Naproti tomu ústřední orgán "Journal officiel" byl v rukou kontrarevolučního soukromníka, který omezoval jeho náklad na 3 500 kusů, zdržoval vydávání, sabotoval distribuci apod. Komuna se však nezmohla na žádné účinné opatření proti tomu.

Slabost Komuny bylo možno pozorovat i v nedůslednosti vojenské organizace. Bez valné péče byli vybíráni střídající se vojenští delegáti, přestože šlo o životně důležitou pozici. Uložená všeobecná povinnost služby v Národní gardě od 17 (resp.19) do 40 let byla třídně a politicky nediferencovaná a snížila bojovou morálku gard. Ponechání teritoriálně miličnického systému, který byl optimální v boji o moc, ale který se nehodil pro válku s Versailles, značně paralyzovalo vojenský potenciál Komuny. Později zřizované "pochodové roty", tj. základ pravidelné armády, byly formovány byrokratickým postupem a neorientovaly se na existující elitu komunardů-gardistů. Na frontě se také nepodařilo nasa- dit více než 40 - 50 tisíc mužů, což nemohlo zdaleka vyrovnat síly ne-

⁶⁵ Viz Protokoly zasedáníj Parižskoj komuny, II, str.229, 237. Podle dosavadního stavu pramenů však nelze zprávy o tomto připravovaném puči považovat za zcela prokázané.

⁶⁶ V Paříži vycházelo přes 30 vyhraněně kontrarevolučních listů, většinou značným nákladem. Dne 18.5. zastavila Komuna 4 z nich, 5.5. - 7,11.5. - 6,18.5. - 10. (Pařížská komuna, Rovnost 1951, str.135, 140, 141, 144.)

přítele. Dále tu působily již zmíněné spory mezi ÚV Národní gardy a Komunou i nedůsledné pokusy o zvýšení kázně, používající metod normálního vojska a ignorující revoluční etiku gard.

* * *

Soudní politika Komuny byla jedním z vyhraněných prostředků uskutečňování a ochrany revolučních zájmů proletariátu.

Komuna vyhlásila program volitelnosti všech soudců, rovnosti soudů, svobody obhajoby a plného zlidovění soudnictví.⁶⁷ Jako přechodné opatření převzala dosavadní soudce, vykonavatele, notáře a soudní tajemníky, pokud učinili prohlášení, že přijímají zásady, které do zákonodárství vnesla revoluce 18.března. Komuna stanovila soudním zaměstnancům pevný plat a učinila opatření proti jejich obohacování ze soudních poplatků.⁶⁸ Protože však většina pracovníků justice a advokatury prchla do Versailles, jmenovala justiční komise prozatímní soudce z řad dělníků a úředníků.

Byla zahájena výstavba nové soudní soustavy, sestávající z vojenských tribunálů, z prokuratury pro záležitosti versailců, ze smírčích soudů a z občanských soudů.

V trestním soudnictví byla zavedena porota. Při volbě členů poroty byla uplatněna - i když zprostředkující formou - třídní preference proletariátu: členové poroty byli totiž voleni pouze z řad Národní gardy. Ze zvolených porotců sestavila Rada Komuny losováním čtyři sekce, které si pro každé soudní řízení volily svého předsedu. V každé sekci dále působili referent a zapisovatel, jmenovaní justiční komisí Komuny. Složení poroty mohl odmítnout jen obžalovaný nebo žalobce. Veřejným žalobcem byl prokurátor Komuny nebo jeden z jeho čtyř zástupců, kteří byli Radou Komuny voleni ad hoc. Obviněný byl předvolán před soud na příkaz prokurátora Komuny. Od předvolání do zahájení soudu byla mu zaručena lhůta 24 hodin; mohl předvolat jakéhokoliv svědka, a to na účet Komuny; mohl si zvolit libovolného obhájce, také z řad laiků; směl předložit jakékoliv návrhy, které by ulehčovaly obhajobu. Nejprve byl konán výslech svědků obžaloby a obhajoby, potom veřejný žalobce přednesl svůj návrh a obžalovaný a jeho pověřenci vystupovali s obhajobou. Předsedající neměl právo činit závěry ze sporů stran. Po skončení jednání se konala uzavřená porada poroty a po ní tajné hlasování. O výsledku rozhodovala dvoutřetinová většina. Výsledek procesu byl publikován v tisku.⁶⁹ Mate-

⁶⁷ Protokoly zasedáníj Parižskoj komuny, I, str.195.

⁶⁸ Tamtéž, I, str.312-313.

⁶⁹ Tamtéž, I, str.286-287.

riálními normami trestního soudnictví byly dekrety o trestní odpovědnosti versailleské vlády a jejich přívrženců, dekret o špionech, dekret o rukojmích aj.

Komuna byla až úzkostlivě zdrženlivá v oblasti policejní a soudní represe vůči nepřítelům. Činnost komise veřejné bezpečnosti byla značně brzděna plénem Rady Komuny, což ovšem z části souviselo s její improvizovanou činností, v níž docházelo k častým přehmatům. Členové prokuratury, orgánu pro boj s kontrarevolucí, zřízené 5.dubna, byli zvoleni až 5.května a teprve 20.května zahájili svou práci. Ta však byla velmi ztěžována liberálním procesním řádem, nehodícím se do doby, v níž dělnický stát bojoval na život a na smrt. Podobně tomu bylo v otázkách rukojmích, konfiskace nepřátelského majetku apod.

Komuna také začala vyvíjet úsilí v oblasti civilního soudnictví. Stačila však jen 12.května ustavit soudní tribunál k projednávání nejnepříjemnějších případů se zjednodušeným procesním řádem, umožňujícím zrychlení a zlevnění soudnictví pro ty, kteří soud potřebují k ochraně svých práv.⁷⁰

Soudnictví Pařížské komuny svou formou sice příliš nepřekročilo ráz soudů buržoazních, liberální prvky starého zákonodárství přímo programově převzalo,⁷¹ dalo jim však novou funkci jednak některými svými normativními akty, jednak zasazením do celkového kontextu revolučního práva a revoluční soudní praxe, vykonávané novými soudy a novými soudními kádry. Pařížská komuna tak uskutečnila - stejně jako v jiných oblastech práva - pozoruhodnou kombinaci negace dosavadního práva (která vysoko převládala) s dynamicky chápanou kontinuitou zděděné právní kultury i řady materiálních norem. Obsahem své činnosti, využitím převzatých prvků liberálního práva ve prospěch proletariátu se soudnictví Pařížské komuny od buržoazních soudů příkře lišilo.

* * *

Třídní charakter Pařížské komuny je určen hegemonií proletariátu od počátku revoluce po celou dobu jejího trvání. Příznivou podmínkou k jejímu uskutečnění byla sociální struktura pařížského obyvatelstva v době povstání. Dělníků a dělnic bylo v Paříži v předvečer revolučních událostí asi 450 000, zbraň v ruce mělo asi 300 000 dělníků, v Národní gardě jich bylo organizováno kolem 200 000.

Drobná a patriotická buržoazie, která se zpočátku účastnila hnutí,

⁷⁰ Tamtéž, II, str.279.

⁷¹ Tamtéž, I, str.287.

postupně odpadla, když se Komuna zřekla účasti ve válce s Pruskem a když se soustředila na občanskou válku a úkoly sociální. Ostatní buržoazie buď z Paříže utekla nebo Komunu bojkotovala.

Vedle dělnické třídy byla oporou i hybnou silou revoluce maloburžoazie. V Paříži bylo asi 60 000 živností bez pracovní síly nebo s jedním dělníkem a asi 35 tisíc živností se 2 až 10 dělníky, z nichž aspoň polovinu možno odhadem zařadit mezi maloburžoazii. Tito vlastníci drobných výrobních prostředků, na nichž sami pracují, živící se převážně výsledky vlastní práce, vykořisťovaní kapitalismem, byli i v ekonomickém smyslu polořemeslnické dělnické třídě velmi blízko. Ideologicky pak byla silně maloburžoazní sama dělnická třída včetně všech jejích politických a odborových organizací. Buržoazní režim ekonomické postavení maloburžoazie soustavně ruinoval, Komuna od prvních svých dekretů (moratorium na směny aj)⁷² je naopak upevňovala a v duchu proudhonovského individualismu mu dávala maximální perspektivy. Také maloburžoazie se z části začala od Komuny odklánět, když perspektiva porážky byla už příliš naléhavá. Velká její většina však bojovala za Komunu až do konce.

Intelligence svou většinou k buržoazii přímo patřila a také intelligence maloburžoazní byla převážně reakční. Nepočetná intelligence pokroková hrála v Komuně významnou roli, ta však vzhledem k jejímu ideologickému zaměření byla většinou rozporná.

Historie sotva kdy ocení obětavost a statečnost vedoucích činitelů Komuny, kteří dali všechny své intelektuální a fyzické síly, mnozí dokonce i svobodu nebo život ve prospěch revoluce.⁷³ Je však faktem, že v Komuně nevyrostl žádný skutečný vůdčí kolektiv ani mimořádný vůdce. A protože opravdové revoluční tendence se prosazovaly s pomocí deformujících doktrín a proti nim, protože uvědomělý prvek nenalezl své vyjádření ve vědecké podobě a ve stranické organizaci, zdrojem nejlepších výsledků revoluce byla živelná tendence dělnické třídy, hledající řešení otázek, které byly kladeny vývojem.

Pařížská komuna byla bez ohledu na proudhonistické vlivy zárodkem unitárního státu s vyhraněně internacionálním zaměřením. Byla demokratickou republikou v čele se socialistickou vládou, která se opírala o ozbrojený lid a byla pod jeho stálým iniciativním tlakem a pod jeho kontrolou. Plnila revolučně demokratické úkoly, které v podmínkách hegemonie proletariátu měly jasně socialistickou perspektivu a které také postupně přerůstaly k dílčím opatřením socialistického charakteru (moratorium dluhů a placení nájemného, přidělování buržoazních bytů chudí, zákaz pokut a zadržování mezd, zkrácení pracovní doby, zákaz noční

⁷² Tamtéž, I, str.43. - "Pařížská komuna", nakl.Borecký 1932, str.132.

⁷³ Krátké životopisy všech členů Komuny viz také Protokoly zasedáníj Pařížskoj komuny, II, str.401-422.

práce pekařů, okamžitá finanční pomoc chudíně, opatření proti nezaměstnanosti, zvýšení nejnižších platů, předání podniků opuštěných majiteli dělnickým družstvům atd.).

Svým třídním obsahem byla Komuna diktaturou proletariátu. Toto konstatování vyjadřuje podstatu problému, převládající tendenci, nelze je však chápat ve smyslu, který dáváme pojmu diktatura proletariátu dnes. Proletariát jako panující třída nemohl překročit svou ideovou a organizační úroveň. Neexistence marxistické strany je hlavním prvkem, charakterizujícím omezené možnosti této diktatury. Byla to diktatura neúplná, protože ve specifických poměrech Komuny proletariát nemohl a ani nechtěl potlačit relativně samostatné dílčí mocenské pozice různorodých hnutí, jejichž konglomerátem Pařížská komuna byla. Byla to diktatura nedůsledná, protože nevyužívala dostatečně své moci a jen sporadicky omezovala kapitalistickou třídu a reakční excesy svých spojenců. Byla to diktatura příliš krátká na to, aby mohla z praktické zkušenosti opravit své chyby a plně rozvinout své schopnosti.

Byla to však první skutečná politická moc proletariátu. Její krví splacené chyby a nedostatky poučily dělnické hnutí a urychlily jeho všeobecný přechod k marxismu. Její pozitivní stránky se staly vzorem výstavby socialistických států 20.století. Její samosprávný systém - nehodící se do své doby - zůstává inspirujícím předobrazem regulace beztřídní společnosti v epoše jejího vítězství na celém světě.

27.8.1971

LA COMMUNE DE PARIS DE 1871 APRÈS CENT ANS

Dragutin Pelikán

(Résumé)

La première partie de l'article comporte un aperçu de la littérature du sujet, surtout en ce qui concerne la littérature juridico-historique. Les contributions tchèques publiées à l'occasion du centenaire de la Commune de Paris y sont enregistrées dans toute l'étendue.

La deuxième partie est consacrée surtout aux conditions ayant favorisé la naissance de la Commune, au rapport entre les actions conscientes et les actions spontanées ayant eu lieu pendant le processus de l'instauration de la Commune, à la structure des organes de cette dernière, à sa politique judiciaire et au caractère du pouvoir dont la Commune a conquis.

La Commune de Paris fut le produit des forces nationales, mais aussi des facteurs historiques mondiaux qui installèrent - en tant qu'une variante de la solution des crises sociales - un gouvernement du prolétariat appelé à remplacer le gouvernement bourgeois sans, toutefois, tenir compte du degré de l'évolution des forces productrices et de la polarisation sociale en France de l'époque. L'auteur détermine en même temps le sort d'une révolution isolée dans son conflit avec les forces réactionnaires mondiales unies.

La cause immédiate de la naissance de la Commune de Paris a été la situation révolutionnaire de la France contemporaine - la bourgeoisie ayant perdu la capacité de gouverner et le peuple s'étant montré résolu à créer les conditions politiques et sociales selon sa volonté.

La crise de la bourgeoisie avait duré pendant de nombreuses années et c'est à la charnière des années 60 et 70 qu'elle atteignit son sommet. En même temps, le mouvement ouvrier recouvra ses forces. On vit apparaître les premières tentatives de formuler théoriquement les buts de la révolution, tentatives, on le conçoit, subissant l'influence des courants socialistes non marxistes.

La capitulation du gouvernement français devant Bismarck et la proclamation de la république inaugurèrent une période où l'on assista à la désagrégation complète de l'appareil étatique ainsi qu'à la radicalisation des masses travailleuses parisiennes. La classe ouvrière prit les armes, organisa ses forces et créa un centre révolutionnaire. Après quel-

ques tentatives de soulèvement qui s'étaient soldées par un échec, on vit l'activité révolutionnaire prendre un nouvel essor. Vers la fin de février, le caractère nationaliste du mouvement fit place au courant orienté vers une nouvelle organisation socio-politique.

Le soulèvement préparé par le Comité central de la garde nationale éclata avant le terme prévu par cet organe, mais il ne tarda pas à recevoir une direction consciente du but à poursuivre.

La désintégration de l'appareil étatique spoliateur et la création de l'appareil prolétarien donnèrent lieu à un processus où une activité spontanée des masses était combinée avec l'influence des théories anarchiques et pseudo-démocratiques. L'auteur montre de façon approfondie tous les côtés positifs de l'organisation étatique de la Commune ainsi que de son oeuvre législative. Il ne manque pas non plus d'analyser les expériences négatives, dont notamment le manque d'un centralisme démocratique et d'une résolution énergique d'en finir avec les ennemis de la Commune.

La Commune de Paris a été le germe de l'Etat unitaire à orientation internationale. C'était une république démocratique dont le gouvernement socialiste s'appuyait sur le peuple armé qui exerçait sur le gouvernement une influence directe et qui le contrôlait. Le gouvernement accomplit des tâches révolutionnaires et démocratiques qui sont devenues progressivement des mesures partielles de nature socialiste. Par son caractère de classe, le gouvernement de la Commune de Paris était une dictature du prolétariat, toutefois pas au sens de l'heure actuelle. En tant que classe dirigeante, le prolétariat n'était pas encore capable de hausser son niveau idéologique et d'organisation. Un parti marxiste n'existait pas alors et on ne parvint pas à liquider des positions partielles indépendantes des courants hétérogènes dont la Commune se composait. A cause de la courte durée de la révolution, on n'a pu ni développer les côtés positifs de la Commune ni corriger ses fautes.

Toujours est-il que la Commune de Paris a été la première force politique prolétarienne dont les expériences n'ont pas manqué d'accélérer le passage général du mouvement ouvrier vers le marxisme. C'est ainsi que la Commune est devenue la préfiguration inspiratrice des Etats socialistes du XXe siècle.

L'auteur du présent article s'est appuyé sur un grand nombre d'ouvrages spécialisés; certaines parties ont été élaborées sur la base des sources primaires, notamment des procès-verbaux de la Commune de Paris.

Traduit du tchèque par Konstantin Jelínek